

^HDEMOKRASİ İNDEKSİNE (2018) GÖRE BAZI DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ VİCDANÎ RET UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan DÖNMEZ*

Öz

Vicdanî ret kısaca, kişinin inancı gereği zorunlu askerlik hizmetinden kaçınmasıdır. Hukukî açıdan uluslararası literatürde vicdanî ret, din ve vicdan özgürlüğü açısından bir insan hakkı olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde, demokratik olarak tanımlanan pek çok ülkede vicdanî ret bir insan hakkı olarak tanımakta ve yurttaşlarına askerlik hizmetine alternatif oluşturan kamu hizmeti seçeneği sunmaktadır. Bu çalışmada, 2018 yılında Economist Dergisi tarafından yayınlanan demokrasi indeksine göre dünya üzerindeki bazı ülkelerde vicdanî ret uygulamalarının nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda rapora göre öncelikle işleyen demokrasinin hâkim olduğu ülke olan Almanya, kusurlu demokrasinin hâkim olduğu ülkeler olan Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Şili, karma rejim hâkim olduğu ülke olan Rusya ve Türkiye son olarak otoriter rejimin hâkim olduğu ülkeler olan Angola ve Eritre'nin vicdanî retle ilgili uygulamaları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Vicdanî Ret, Demokrasi, İşleyen Demokrasi, Kusurlu Demokrasi, Otoriter Rejim

EXAMPLES OF CONSCIENTIOUS OBJECTION IN SOME WORLD COUNTRIES ACCORDING TO THE DEMOCRACY INDEX (2018)

Abstract

Conscientious objection is simply to refrain from compulsory military service as a person's belief. From a legal perspective, in the international literature, conscientious objection is considered as a human right in terms of freedom of

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi (e-posta: gdonmez@beu.edu.tr) ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3332-2634> (Makalenin Geliş Tarihi: 30.12.2018) (Makalenin Hakemlere Gönderim Tarihleri: 10.01.2019-22.01.2019/Makale Kabul Tarihleri: 06.02.2019-02.02.2019)

religion and conscience. Today, in many countries which is defined democratic, that recognize conscientious objection as a human right and offer citizens the option of public service as an alternative to military service. In this study, it will be tried to show how the perception of conscientious objection in some countries around the world according to democracy index which was published by Economist. In this context, the practices of conscientious objection of the Germany, the countries where the dominant democracy dominated, the practices of conscientious objection of United States of America, Mexico and Chile, the countries in which the defective democracy prevailed, the practices of conscientious objection of Russia and Turkey, the country in which the mixed regime prevails, and the practices of conscientious objection of Angola and Eritrea, which are the countries dominated by the authoritarian regime, will be tried to be explained.

Keywords

Conscientious Objection, Democracy, Functioning Democracy, imperfect democracy, authoritarian regime

GİRİŞ

Vicdanî ret, bireyin inancı, politik görüşü veya toplumsal yapıya bakış açısı doğrultusunda silâh altına alınmayı kabul etmemesidir. Dünya üzerinde pek çok din ve din dışı inanç, taarruz savaşlarının yanı sıra, savunma gerektiren savaşlarda bile insanların katledilmesine müsaade etmemektedir. Bununla birlikte pek çok devlet, yurttaşlarının bu doğrultudaki inançlarına saygı gösterip vicdanî ret hakkı taleplerini kabul ederek askerlik hizmetine alternatif oluşturan kamu hizmeti seçeneği sunmaktadır. Vicdanî ret hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde düzenlenen inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmekte ve korunmaktadır. Diğer taraftan askerlik çağına gelmiş ancak pek çok farklı nedenlerle askerlik hizmetinde bulunmayı reddeden çoğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafı ülke vatandaşları zorunlu askerlik hizmeti yerine vicdanî ret hakkını kullanarak farklı kamu hizmetlerinde çalışmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, Economist Dergisi tarafından 2018 yılında yayınlanan Demokrasi İndeksine göre dünya üzerindeki bazı ülkelerde vicdanî ret uygulamalarını ortaya koymaktır. Çalışmada demokrasinin ne olduğunun tartışılmasından ziyade, çalışmanın temelini oluşturan Demokrasi İndeksinin hangi kategorilere dayandığını belirtmek gerekmektedir.

Demokrasi İndeksi beş kategoriye dayanmaktadır. Bunlar, seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetin işleyişi, siyasal katılım ve siyasal kültürdür. Bu kategorilerdeki bir dizi göstergeden aldığı puanlara dayanarak, her ülkenin kendisi dört tür rejimden biri olarak sınıflandırılır: “tam demokrasi”, “kusurlu demokrasi”, “karma rejim” ve “otoriter rejim”. Vicdanî ret, sivil özgürlükler çerçevesinden bakıldığında bir din ve vicdan özgürlüğüdür¹. Zira İndekse göre, demokratik değerlerin temelini oluşturan sivil özgürlükler aşınmaya devam etmektedir. İnternet ve sosyal medyada bireylerin kendini ifade etme potansiyeli artmasına rağmen, pratikte bu durum hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından giderek daha da kısıtlanmaktadır. Bu eğilimler 2018’de devam etmiş, insan haklarının iyi korunmuş olduğu algısı ile ilgili puanlarda yüksek oran bir düşüş meydana gelmiştir². Dolayısıyla Demokrasi İndeksine göre, en demokratikten en anti-demokratiğine kadar ülkelerin vicdanî rette bakış açısını belirlemek önem arz etmektedir.

Çalışmada ilk olarak vicdanî ret kavramından kısaca bahsedildikten sonra dünyada vicdanî retin ortaya çıkışı anlatılacaktır. Daha sonra Economist Dergisi tarafından yayınlanan demokrasi indeksine göre dünya üzerindeki bazı ülkelerde

¹ Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy, s. 2; http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018, E.T.: 29. 01. 2019.

² Democracy Index 2018, s. 5, 7.

vicdanî ret algısının nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunlar sırasıyla, öncelikle işleyen demokrasinin hâkim olduğu ülke olan Almanya, kusurlu demokrasinin hâkim olduğu ülkeler olan Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Şili, karma rejim hâkim olduğu ülke olan Türkiye ve son olarak otoriter rejimin hâkim olduğu ülkeler olan Rusya, Angola ve Eritre'dir. Çalışmanın son bölümünde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) konu ile ilgili olarak vermiş olduğu kararlar değerlendirilerek çalışma nihayetlendirilecektir.

I. VİCDANÎ RET KAVRAMI

Tarihte vicdanî retin bilinen ilk örneği olması açısından M.S 295 yılında Roma Ordusunda askerlik yapmayı reddeden Numandialı Maximilian vicdanî retin kavramsal olarak ele alınması açısından önem taşımaktadır³. Vicdanî ret olgusunun kavramsallaştırılmasına daha çok hukukî metinlerde rastlanmaktadır ancak, bireysel bir hak olarak tanınan vicdanî retin toplumsal yapıda etkili olan farklı boyutlarının olduğu görülmüştür. Bu nedenle vicdanî ret kavramını inceleyen hukukî boyutunun yanı sıra tarihi, siyasal ve sosyolojik boyutlarıyla da ele almak gerekmektedir⁴.

Genel anlamda vicdanî ret, hukuka itaat etmeme davranışıdır. Hukuksal çerçeveden uzak olarak vicdanî ret, kişinin düşünce ve vicdan özgürlüğünü elinde bulundurması ve vicdanının doğrultusunda hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır⁵. Vicdanî ret kavramı inanç özgürlüğü bağlamında ele alınacak olunursa, kişinin inancı gereği zorunlu askerlik hizmetinden kaçınması olarak da tanımlanabilir. Vicdanî ret kavramının genel kabul gören ve yaygın biçimde algılanan tanımlama şekli budur ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Parlamenterler Meclisi tavsiye kararlarında da bu tanıma uygun olarak yer almaktadır⁶. Kavramsallaştırma süreci oldukça yeni olan vicdanî ret olgusuna dair yapılan tanımlamaların genellikle vicdanî retin bir hak olarak kabul edildiği görülmektedir⁷. Uluslararası literatürde vicdanî ret, hukukî bağlam ile din ve vicdan özgürlüğü bağlamında bir insan hakkı olarak değerlendirilmektedir. Bu haktan yararlanan vicdanî retçiler seküler ve dinî olarak iki kategoriye ayrılrsa da vicdanî retin silahsız hizmetlerde çalışmayı kabul edenlerden total retçilere kadar birçok alt kategoriye sahip olduğu kabul edilmektedir⁸.

³ Barış **Esmer**, *Türkiye'de ve Dünyada Vicdanî Ret*, Propaganda Yayınları, 2012, s. 21; Volkan **Dönmez**/Gökhan **Dönmez**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından, Türkiye'nin Vicdanî Ret Pratiği*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 5.

⁴ **Esmer**, s. 21.

⁵ Sabahattin **Nal**, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Vicdanî Ret", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Cilt. 7, Sayı 13, s. 254.

⁶ Hande **Demir**, "Vicdanî Ret Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2011, sayı 4, s. 244.

⁷ **Esmer**, s. 23; **Dönmez/Dönmez**, s. 5.

⁸ **Esmer**, s. 21; **Dönmez/Dönmez**, s. 5-6.

II. DÜNYADA VİCDANÎ RETTİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel boyutta incelendiğinde, vicdanî retçiler ilk olarak inançları gereği ilahî yasalara itaatlerini gerekçe göstererek dünyevî yasalara itaat etmeyen ve aynı inancı paylaştıkları kişiler tarafından dışlanmaktansa, devletin kötü muamelesine razı olan muhalifler olarak karşımıza çıkmaktadırlar⁹.

Savaş karşıtlığı tarihi, savaş tarihi kadar eskidir. Ancak, 1793 yılında Fransa'da asker toplamak için etkin bir araç olarak zorunlu askerlik hizmetinin ortaya çıkması, savaş karşıtı mücadelenin de daha sistemli bir şekilde örgütlenmesini beraberinde getirmiştir¹⁰.

Vicdanî ret hareketleri birçok ülkede farklı şekillerde kendini göstermiştir. Fransa, İspanya ve İtalya'da özerk hareketler olarak ortaya çıkıp sivil itaatsizlik eylemlerine dönüşmüştür. Toplumsal mutabakata varılmasıyla sonuçlanan dirençli bir toplumsal hareket yöntemiyle Almanya'da kendine kalıcı bir yer edinmiştir¹¹.

Dünyada savaşa katılmayı reddettiği bilinen ilk kişi olarak M.S.295 yılında, Romalı askerler orduya asker katmak için Numidya'ya (bugünkü Cezayir) geldiklerinde, Maximilian isimli bir genç asker olmak istemediğini belirtmiştir. Maximilian'ın askerliği reddetme sebebi kendisinin Hıristiyan olması ve Hıristiyanlık öğretisinde şiddetin kınanıyor olmasıdır; bu ret sonucunda Maximilian idam edilmiş ve bilinen ilk vicdanî retçi olarak tarihteki yerini almıştır¹². 4. yy.'da Roma'da Hıristiyanlığın kabulü ile Hıristiyanlar Roma ordusunda bulunmuş fakat pek çoğu savaşı kabul etmemiştir. Bu gruptakiler dünyada ilk retçiler olarak gösterilmektedir. Yahudiler de Roma ordusunda bulunmayı kabul etmemişler ve bu görevden muaf tutulmuşlardır¹³.

Ortaçağdaki Orta Avrupa feodal beyliklerinde bazı Hıristiyan tarikatların, feodal beylere savaş vergisi ödemek karşılığında üyeleri ordu hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Wiedertaeufer tarikatı savaş vergisine karşı Almanya'da ilk kökten dinci direniş hareketini gerçekleştiren topluluktur. Askerlik hizmetinde bulunmayı ve savaş vergisi ödemeyi reddeden bu direniş hareketi, kanlı bir şekilde

⁹ Ulrich Bröckling, "Çarklardaki Kum 21. Yüzyılın Başında Vicdanî Red", Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, Çarklardaki Kum: Vicdanî Red, İletişim, İstanbul, 2008, s.71.

¹⁰ Andres Speck, "Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red", Birikim, Sayı:207, Temmuz 2006, s. 45; Esmer, s. 45.

¹¹ [http://www.Ajangiz, Rafael, "Being Influential Without Participating in The Policy Process. The case of Conscription Western Europe", 2001. essex.ac.uk./ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws20/ajangiz.PDF; E.T:21.11.2018.](http://www.Ajangiz, Rafael,)

¹² Özgür H. Çınar, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Vicdanî Ret ve Türkiye*, (çev. Defne Orhun), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2014, s. 23.

¹³ Esmer, s. 45.

bastırılmıştır¹⁴. 18. Yüzyıl İngiltere'sinde ise inançlarını gerekçe göstererek, devlete vergi ödemeye ve orduda yer almaya karşı çıkan Quaker tarikatı adını duyurmuştur. Reddediş nedenlerinin netliği ve tutumlarındaki tutarlılıkla Quakerler, günümüzdeki anlamda "Vicdanî retçi" olarak tanımlanabilen ilk grup olarak nitelendirilmektedirler¹⁵.

Modernleşme öncesi Batı toplumlarında, savaşa katılmak istememe tavrına dair herhangi bir yasa düzenlenmemiş, bu tavır resmi olarak tanınmamıştır ve bu tavrı gösteren bireyler devlet tarafından görmezden gelinmiş ya da katı bir şekilde cezalandırılmıştır. Erken modernleşme döneminde ise devlet, vicdanî retti resmi olarak kabul etmiş ancak, kapsamını sadece dinî gerekçelerle retçi olanlarla sınırlandırmıştır. 17. yy.'da ortaya çıkan Quaker, Menonit, Brethren ve sonrasında gelen Yehova Şahitleri ve 7. Gün Adventistleri vicdanî ret hareketinin liderliğini yapmışlardır¹⁶.

Devletin vicdanî retçilerle uzlaşmak adına yaptığı ilk hamle vicdanî retçilere silahlı kuvvetlerde silahsız görevler yapma hakkı tanınması şeklinde olmuştur. Sanayi Devrimi'nden sonraki dönemde batı toplumlarında dinî gerekçe temelli vicdanî ret devletler tarafından kabul edilmiş ve vicdanî retçilere alternatif sivil hizmetlerde yani kamu hizmetinde çalışma hakkı verilmiştir¹⁷. Ancak, alternatif sivil hizmetlerin süresi, zorunlu askerlik hizmeti süresinden daha uzun tutulmuştur.

Batı toplumlarında II. Dünya Savaşı sonrası dönemde dinî inanç gerekçeli vicdanî ret hâkimiyet alanını kaybederek yerini seküler vicdanî rette bırakmıştır ve bu gelişmenin sonucu olarak kilise de aktif rolünü anti-militarist gruplara kaptırmıştır. Mücadele alanı askerlik yapmak zorunda bırakılan sivillerin askere gitmeme haklarını kullanabilmelerinden askerlik mesleğini yapanların bundan vazgeçme haklarını kazanabilmelerine doğru genişlemiştir. O döneme dek ağır ve caydırıcı koşullara sahip olan alternatif sivil hizmet ise, daha hafif koşullara sahip bir seçeneğe dönüştürülmeye başlanmıştır¹⁸. Fransız İhtilali sonrasında gelişen modern ulusal silahlı kuvvetlere kadar Avrupa'da askerlik yapmayı reddetmek ikincil bir öneme sahiptir. 19. Yüzyılın sonlarında Prusya'da zorunlu askerlik ve sürekli ordu modeline geçilmiştir. Bu yeni model, Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok ülke tarafından da örnek alınmıştır. Savaş devam ederken ve

¹⁴ Zehra **Kafkash**, "Her Şey Vatan İçin" (!), *Güncel Hukuk*, Mart 2006/03, s. 39; **Esmer**, ss. 45-46.

¹⁵ **Kafkash**, s. 39; **Esmer**, s. 46.

¹⁶ **Esmer**, s. 46.

¹⁷ **Esmer**, s. 46.

¹⁸ Charles C. **Moskos**, **Chambers II**, John **Whiteclay**: "The Secularization of Conscience", *The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance*, New York: Oxford University Press, 1993. s. 6-14; **Esmer**, s. 46.

yüzbinlerce sivil askere alınırken, ilk olarak 1916 senesinde vicdanî retçiler kabul edildiklerinde onlara bir aşağılamayı ifade eden “conchies” denilmiştir. “vicdanî” olarak Türkçe’ye çevrilebilecek olan “conscientious” kelimesinin aşağılama amacıyla kullanılan bu kısaltması, Birinci Dünya Savaşı sırasında ilk kez “vicdanî retçi” (conscientious objector) kavramı kabul edilene kadar kullanılmıştır¹⁹.

III. DEMOKRASİ İNDEKSİNE GÖRE DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ VİCDANÎ RET UYGULAMALARI

2018 yılında Ekonomist dergisinde yayınlanan rapora göre, dünyadaki 167 ülkenin demokrasi standartları, özgür ve adil seçim, vatandaş özgürlükleri, devlet fonksiyonları, politik katılım, politik kültür kategorilerinde değerlendirilerek, işleyen demokrasiler, kusurlu demokrasiler, karma rejimler ve otoriter rejimler olmak üzere konumlandırılmıştır²⁰.

Çalışmanın bu bölümünde aşağıdaki demokrasi haritasına göre belirlediğimiz, öncelikle işleyen demokrasinin hâkim olduğu ülkeler olan Almanya (genel puan: 8.68 puan; sivil özgürlükler puanı: 9.41 puan)²¹, kusurlu demokrasinin hâkim olduğu ülkeler olan Amerika Birleşik Devletleri (genel puan: 7.96 puan; sivil özgürlükler puanı: 8.24 puan)²² ve Meksika (genel puan: 6.19 puan; sivil özgürlükler puanı: 6.18 puan)²³ ve Şili (genel puan: 7,97 puan; sivil özgürlükler puanı: 9.12 puan)²⁴, karma rejim hâkim olduğu ülke Türkiye (genel puan: 4.37 puan; sivil özgürlükler puanı: 2.35 puan)²⁵ ve son olarak otoriter rejimin hâkim olduğu ülkeler olan Rusya (genel puan: 2.94 puan; sivil özgürlükler puanı: 3.24 puan)²⁶, Angola (genel puan: 3,62; sivil özgürlükler puanı: 2.94 puan)²⁷ ve Eritre’nin (genel puan: 2.37 puan; sivil özgürlükler puanı: 1.18 puan)²⁸ vicdanî retle ilgili uygulamaları belirtmeye çalışılacaktır.

¹⁹ Esmer, ss. 46-47.

²⁰ Democracy Index 2018, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>, E.T.: 29.01.2019.

²¹ Democracy Index 2018, s. 14.

²² Democracy Index 2018, s. 36.

²³ Democracy Index 2018, s. 20.

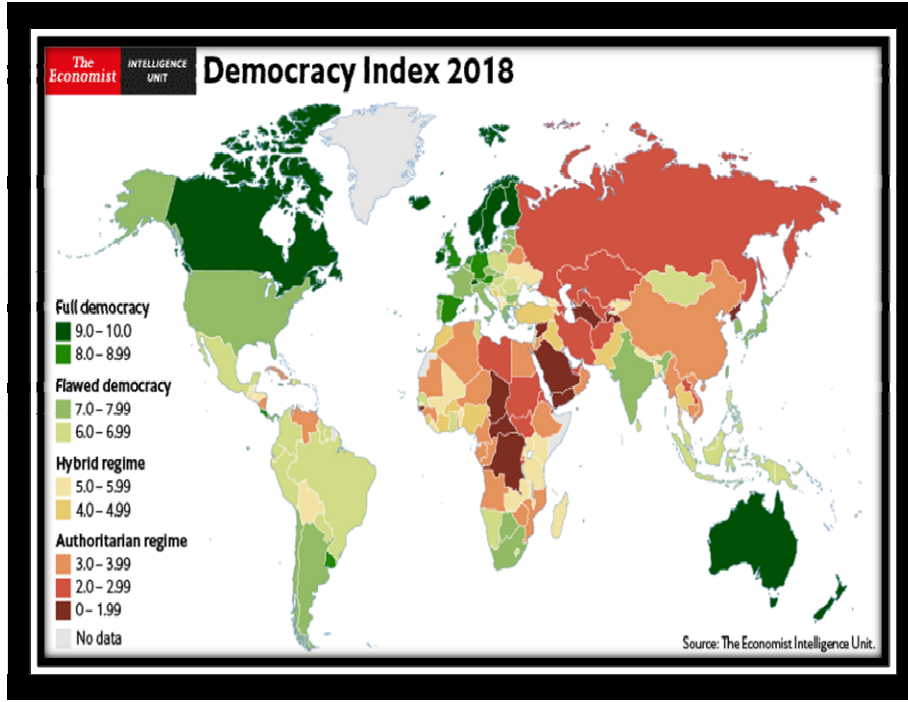
²⁴ Democracy Index 2018, s. 20.

²⁵ Democracy Index 2018, s. 14.

²⁶ Democracy Index 2018, s. 39.

²⁷ Democracy Index 2018, s. 39.

²⁸ Democracy Index 2018, s. 40.

Harita: Demokrasi Haritası²⁹**A. İşleyen (Tam) Demokrasinin Hâkim Olduğu Ülke Örneği: Almanya**

Ekonomist dergisi tarafından 2018 yılında hazırlanan rapora göre, dünya-daki 167 ülkenin demokrasi standartları sıralanarak ülkeler puanlanmış ve en demokratikten anti-demokratiğe doğru sıralanmıştır. Almanya aldığı genel puan: 8.68 puan; sivil özgürlükler puanı: 9.41 puan³⁰, ile demokrasinin işlediği ülkeler kategorisinde konumlandırılmıştır³¹.

On dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında askerlik hizmetinde bulunmayı reddedenler için askerlikten muafiyet karşılığı belirli bir ücret ödeme imkânı ortadan kaldırılmış ve orduda silahsız hizmet yapma fırsatı tanınmıştır³². Birinci Dünya Savaşı döneminde retçilere çıkarıldıkları mahkemelerde bu tutumlarının karşılığı olarak ağır cezai yaptırımlarla karşılaşacakları bildirilmesine rağmen

²⁹ Democracy Index 2018, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>, E.T.: 29.01.2019. Yeşil ve tonları demokratik ülkeleri, sarı ve tonları karma rejimleri, kahverengi ve tonları ise otoriter rejimleri gösterir. En koyu yeşil en demokratik ülkeleri gösterirken, koyu kahverengi en anti-demokratik ülkeleri gösterir.

³⁰ Democracy Index 2018, s. 14.

³¹ Democracy Index 2018; https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index, E.T.: 29.01.2019.

³² Esmer, s. 75.

tutum değişikliğine gitmemişlerdir. Bunun sonucunda vicdanî retçilere akıl hastası oldukları yönünde rapor verilerek cezai bir yaptırımla karşılaşmalarının önüne geçilmiştir.

Ancak Nazi Almanya'sında askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmek, "ordunun savunma gücünü zayıflatma" suçu kapsamına alınmış ve cezası idam olarak belirlenmiştir³³. Federal Almanya Cumhuriyeti vicdanî retti 1949 yılında tanımıştır ve Temel Kanunu'nun 4. maddesinde "hiç kimse vicdanî kanaatlerinin aksine olacak biçimde silahlı savaş hizmeti yerine getirmeye zorlanamaz" ifadesine yer verilmiştir³⁴.

Federal Almanya'nın NATO'ya katılmasıyla birlikte 1959'da vicdanî ret hakkı dinî retçilerden seküler retçilere, belirli savaşları reddeden seçici retçilerden faal askerlik görevi yapmakta olan retçilere kadar tüm vicdanî retçileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Almanya savaş karşıtı her birey için alternatif sivil hizmette bulunma veya ordu içinde silahsız hizmetlerde çalışma hakkını tanıyarak, bu dönemde dünyanın en kapsamlı vicdanî ret hakkını tanıyan ülkesi hâline gelmiştir³⁵.

1960'ların ortalarına kadar askerlik çağına gelen genç erkeklerin ancak %1'i vicdanî ret başvurusunda bulunmuştur. 1968 den sonra büyük oranda artan alternatif sivil hizmet başvuruçularına devlet hizmetlerinin yaygınlaştığı bu dönemde ucuz emek gücü olarak en az üniformalı hizmetkârlar kadar ihtiyaç duyulmuştur³⁶.

Günümüzde ise Federal Alman Anayasası'nda 2011 yılında³⁷ yapılan bir değişiklikle askerlik hizmetinin reddi konusu düzenlenmiş ve hiç kimsenin, vicdanına aykırı olarak, silahlı savaş hizmetine zorlanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Konunun ayrıntılarının ise federal yasa ile düzenleneceği belirtilmiştir (md. 4/3)³⁸.

B. Kusurlu Demokrasinin Hâkim Olduğu Ülke Örnekleri

Yukarıda belirtilen Ekonomist dergisindeki çalışmaya göre, daha önce işleyen demokrasi kategorisinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri, genel puan:

³³ **Bröckling**, Ulrich: *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 389-390.

³⁴ **Kuhlmann**, Jürgen/**Lippert**, Ekkehard: "The Federal Republic of Germany: Conscientious Objection as Social Welfare", Charles C. Moskos, John Whiteclay Chambers, *The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance*, New York: Oxford University Press, 1993, s. 98.

³⁵ **Esmer**, s. 78; **Moskos/Chambers**, s. 6-14.

³⁶ **Bröckling**, s. 395.

³⁷ Almanya'da Zorunlu Askerlik Kalktı, <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyada-zorunlu-askerlik-kalkti-124801449/897592.html>; E. T: 29.01.2019.

³⁸ Bkz. *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>; E. T: 29.01.2019.

7.96 puan; sivil özgürlükler puanı: 8.24 puan³⁹ ile 2018 yılında demokrasinin kusurlu işlediği ülkeler kategorisine gerilemiştir. Meksika, genel puan: 6.19 puan; sivil özgürlükler puanı: 6.18 puan⁴⁰ ve Şili, genel puan: 7,97 puan; sivil özgürlükler puanı: 9.12 puan⁴¹, ile demokrasinin kusurlu işlediği ülkeler kategorisinde konumlandırılmıştır⁴².

1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri vicdanî ret hareketinin modern çağlarda meydana geldiği ilk ülkedir⁴³. Askerlik hizmetinin reddedilmesi ilk başlarda dinî sebeplerden dolayı olmuştur. Sebebi ne olursa olsun bir insanın yaşamına son vermenin olumsuz karşılanması, dindarların askerliğe bakışını şekillendirmiştir. Roma ordusundaki ilk Hıristiyanların dinî gerekçelerle savaşmayı reddetmesi bu tutumu bir gelenek hâline getirmiştir⁴⁴. Amerikan tarihine baktığımız da vicdanî ret mücadelesini 4 ayrı zaman diliminde incelemek mümkündür. İlk olarak 16. yüzyılda başlayarak 1776'da 13 İngiliz kolonisinin bağımsızlıklarını ilan etmesine kadar süren Koloni Dönemidir. Bu dönemde vicdanî retçilerin hakları bu koloniler tarafından tanınmıştır. Amerikan hükümetlerinin vicdanî retçilerin haklarında iyileştirme yaptığı ve bu uygulamanın ulusal boyuta taşındığı 1787-1940 yılları arasında, vicdanî ret hakkına dair uygulamaların gelişimi bağlamında ikinci dönem olarak kabul edebiliriz. 1940'tan sonra vicdanî retin ulusal bir hak olarak tanınması ise gelişimin üçüncü dönemi olarak ortaya çıkmaktadır. ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1970 yılında vicdanî retin dinî inanç dışı boyutunda yer alan seküler gerekçelerle reddi kabul etmesi dördüncü dönemin başlangıcıdır⁴⁵.

1600'lü yılların başında Kuzey Amerika'ya gelen göçmen İngilizler, askerî sistemde yeni bir düzenleme yaparak tüm sağlıklı ve varlıklı erkeklerin kendilerine yapılan herhangi bir saldırıda maiyetini korumakla mesul tutmuşlardır. Pennsylvania bölgesine yerleşen pasifist bir topluluk olarak bilinen Quakerler bu mesuliyeti kabul etmemişlerdir. Menonit ve Amiş'ler ve sonrasında da 18. yüzyılın başında Almanya'dan gelen Brethen veya Dunker olarak bilinen Alman Pietistler ve Morovya'dan (Liberya) gelen Morovyarlar da bu sorumluluğu reddetmişlerdir. Yerel kuvvetler bu pasifist grupların tavrına karşılık olarak ceza-

³⁹ Democracy Index 2018, s. 36.

⁴⁰ Democracy Index 2018, s. 20.

⁴¹ Democracy Index 2018, s. 20.

⁴² Democracy Index 2018, https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index, E.T.: 29.01.2019.

⁴³ Retçiliğin tarihiyle ilgili bilgi için bkz: Charles C. Moskos/John Whiteclay Chambers (1993), *The New conscientious objection: from sacred to secular resistance* (New York: Oxford University Press) (çev: E. Güler, B. Fatih Meral, N. Anıl Cinisli); Sevinç, Murat: "Türkiye'de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdanî Ret, Zorunlu Askerlik Ve Kamu Hizmeti Seçeneği", *Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 301.

⁴⁴ Sevinç, s. 301.

⁴⁵ Esmer, s. 66.

landırma, hapsedme ve mallarına ellerinden alma gibi tedbirler uygularken koloni hükümetleri çiftçilik ve zanaatçılıkla uğraşan ve ekonomik açıdan üretken bu gruplarla uzlaşma yoluna gitmişlerdir⁴⁶. Bahsi geçen dönemde askerlik yapmayı kabul etmeyenler belirlenen bir ücreti ödeme, askerliğe alternatif başka bir işte çalıştırılma ya da kendisinin yerine başka birini askerlik hizmetini yerine getirmeye gönderme karşılığında askerlikten muaf tutulma hakkını elde etmişlerdir. Ancak bu haklar modern zamanlarda gelişen ve yasayla tanımlanan resmi haklar değildir⁴⁷. Daha sonra 1775 yılında, yani Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesinden bir yıl önce, ilk Milli Meclis şu ifadeyi kullanmıştır: “Dinî prensiplerden ötürü hiçbir hal ve koşulda silah tutamayan insanlar var.”⁴⁸ Ardından da “Meclis bu insanların vicdanlarını hiçbir şekilde ihlal etme niyetinde değildir”⁴⁹ diyerek alternatif olarak şunu önermiştir; “Bu kişiler baskı altındaki ülkelerine, dinî prensiplerine uygun biçimde yapabilecekleri diğer tüm hizmetleri sunacaklardır”⁵⁰.

18.yüzyılın sonlarında meydana gelen Devrimci Savaşı ve 1812 Savaşı’nda savaş sonrası toprak verileceği vaadi ile gönüllü olan gençler askere alınmıştır. 1861-1865 ABD İç Savaşı esnasında gönüllü askerlik yerini zorunlu askerlik uygulamasına bırakmıştır. Temmuz 1863’te savaşın ortası sayılabilecek bir zamanda çoğu İrlandalı göçmenlerden oluşan binlerce kişilik bir grup New York’ta zorunlu askerlik uygulamasına karşı isyanlar çıkartmıştır⁵¹. ABD İç Savaşı sonrasında 1870’lerde Amerika’da Charles Toze Dussell’in kurduğu Yehova Şahitleri vicdanî rettin işçi sınıfı arasında yaygınlaşmasını ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. 1898’de İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında devlet 18 ile 45 yaş arasındaki her erkeğin askeri hizmete tabi tutulacağını ilan etmiştir. Bunun üzerine çoğu Yehova Şahidi olmak üzere 6.000 kişi vicdanî rettinini açıklamıştır⁵². 1917 yılında Birinci Dünya Savaşına girilirken ABD Kongresi, 21-30 yaş grubu erkeklerin kayıt altına alınıp, bu grup içinde askerlik hizmetine uygun olanların askere alınmasını sağlayacak olan Seçmeli Hizmet Yasası’nı (Selective Service Act) kabul etmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte elde edilen bilgilere göre beş milyon erkek ABD Silahlı Kuvvetlerine hizmet vermiştir. Ancak 300.000 kişinin askere gitmemek için çeşitli yollara

⁴⁶ **Esmer**, s. 66.

⁴⁷ **Esmer**, s. 66.

⁴⁸ *United States Selective Service System*, “Conscientious Objection: Selective Service Monograph, No. 11”, Washington, D.C., GPO, 1950, s. 33, Shelton içinde atıf yapılmaktadır, s. 160.

⁴⁹ **Shelton**, D.: “Conscientious Objection to Religious Groups”, Flauss, J.-F. (der.), *International Protection of Religious Freedom* içinde, Bruylant, Brüksel, 2002, s. 160; **Çınar**, ss. 26-27.

⁵⁰ **Shelton**, D., s.160; **Çınar**, s. 27.

⁵¹ **Gutmann**, Matthew: “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdanî ret ve Demokratik Yurttaşlık”, Yay. Haz. Özgür Heval **Çınar/Coşkun Üsterci: Çarklardaki Kum: Vicdanî ret**, İletişim, İstanbul, 2008, s. 168.

⁵² **Esmer**, s. 67.

başvurduğu belirtilmektedir⁵³. Savaşın devam ettiği yıllarda ABD’de 3.989 vicdanî retçi ortaya çıkmıştır ve bu kişiler askerî personeller tarafından “yellowbacks” olarak anılmışlardır⁵⁴.

İkinci Dünya Savaşı’nda Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun %12’si, askerlik hizmetine uygun olan erkeklerin ise %56’sı savaşa katılmıştır⁵⁵. İkinci Dünya Savaşı esnasında ABD Kongresi tarafından çıkarılan Seçmeli Eğitim ve Hizmet Yasası 21-35 yaş grubu erkekleri kapsayacak biçimde düzenlenmiş ve bu yaş grubu erkeklere zorunlu askerlik için yoklama yaptırma koşulu getirilmiştir. Bu dönemde ABD hükümeti vicdanî retçilere daha çok barış kiliselerinin sorumluluğunda bulunan kamplarda görev vermiştir. Çoğunluğunu Yehova Şahitleri’nin oluşturduğu 6000 kişilik bir grup ise devletle hiçbir şekilde ilişki içine girmeyi reddettikleri için hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır⁵⁶. 1948’de 18-35 yaş aralığındaki tüm erkekler iki yıl süreli zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmuştur⁵⁷.

ABD Temyiz Mahkemesi (Supreme Court), 1965 yılında zorunlu askerlik hizmetinden muafiyet hakkını dinî inanç dışı gerekçelerle ret hakkını kullanmak isteyenleri de kapsayacak şekilde yeni bir düzenlemeyle geniş bir boyuta taşımıştır. Böylece Mahkemenin kararına göre vicdanî ret hakkı askerliği sadece dinî gerekçelerle reddettiğini açıklayanların yanında seküler vicdanî retçiler için de geçerli olacaktır. Aynı mahkeme 1970 yılında ‘etik ve ahlaki inançların’ dinî inançlar kadar önemli arz ettiğine hükmetmiştir ve bir kişinin vicdanî retçi olarak tanımlanabilmesi için belirli savaflara değil tüm savaflara karşı olması koşulunu öne sürmüştür⁵⁸.

ABD’de zorunlu askerlik hizmeti resmi olarak 1973’te sona ermiş ve Tamamen Gönüllü Kuvvetler (All Volunteer Force) sistemine geçilmiştir⁵⁹. Sonraki yıllarda vicdanî ret gönüllü olarak orduya yazılanları da kapsayacak biçimde genişlemiştir. 1980’lerde bu kişilerden vicdanî rettini açıklayan 150’si ordudan çıkarılmıştır⁶⁰. Amerika Birleşik Devletleri’nde şu anda resmi bir zorunlu askerlik hizmeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla, vicdanî ret statüsü için sadece önceden askere yazılmış olup daha sonra fikrini değiştirenler başvurabilmektedir⁶¹.

⁵³ Gutmann, s. 169.

⁵⁴ Meyer, Ernest L. Meyer, Day, John Day: “Hey! Yellowbacks!”, *The War Diary of a Conscientious Objector*, s.15, Jerome S Ozer Pub, New York, 1972.

⁵⁵ Gutmann, s. 167.

⁵⁶ Chambers II, s. 30-34.

⁵⁷ Gutmann, s. 169.

⁵⁸ Esmer, ss. 67-68.

⁵⁹ Gutmann, s. 170.

⁶⁰ Speck, s. 51.

⁶¹ Gutmann, s. 167-170.

2. Meksika

Meksika’da ulusal zorunlu askerlik sistemi oluşturmak için ilk önemli adım 1942 yılında, İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Ulusal Askerlik Hizmeti Yasası ile gerçekleştirilmiştir. 18 yaşına gelmiş fiziksel ve zihinsel açıdan askerliğe elverişli her erkek kendi mahallelerinde her pazar sabahı askeri eğitim alacaklardı. 1942 yılında çıkarılan bu yasa günümüzde Meksika’da hâlâ zorunlu askerliğin temelini oluşturmaktadır⁶².

Meksika’da her üç erkek vatandaşın biri kura usulü ile belirlendikten sonra bir yıl süre ile Meksika Ordusu’nda görev yapmak mecburiyetindedir. Bu kurada beyaz top çekerlerse 18 yaşına geldiklerinde bir yıl askerlik yapmakta, eğer siyah top çekerlerse askerlikten muaf sayılmaktadırlar. Beyaz top çeken gençlerin üçte biri askerlik hizmetlerini sosyal yardım etkinlikleri yoluyla geriye kalanlar ise gönüllü askerlerle birlikte ordu etkinlikleri yoluyla yerine getirmektedirler.

Meksika devletine göre, bugüne kadar askerlik hizmetine dair hiçbir vicdanî ret vakası yaşanmadı, çünkü Meksikalılar yurttaş olarak askeri zorunluluklarını yerine getirmek konusunda vicdanlılar ve bu konuya ilişkin herhangi bir mevzuat bulunmamaktadır⁶³. Bu yüzden Meksika’da vicdanî ret statüsü elde etmenin önünde büyük engeller bulunmaktadır. Çünkü bir vicdanî ret talebinin yapılabilmesi için genç bir erkeğin öncelikle Meksika yasalarının uluslararası yasaları çiğnediğini kanıtlaması gerekmektedir. Bu tarz zorluklar Ülke’deki antimilitarist hareketlerin kolektif seferberliği ile aşılabilecektir. Ancak günümüzde böyle bir insiyatif Meksika’da bulunmamaktadır⁶⁴.

Meksika yasaları vicdanî ret hakkını tanımamaktadır⁶⁵ ve bu yüzden Meksika’da dinî veya ahlâkî nedenlerle askerlik hizmetini reddeden genç erkeklerle dair kayıtlı bir tarih bulunmamaktadır.

3. Şili

Şili, 17 milyona yakın nüfusuyla kültürel olarak bugün çok militarize olmuş bir ülkedir⁶⁶. Askerlik hizmetinde bulunmak Şili’de 1900 yılında zorunlu hale getirilmiştir⁶⁷. 1973 yılına kadar ülke yönetimine askerlerin müdahalesi çok sınırlı olmuştur ve tarihsel olarak Şili’nin kuruluşu ve gelişimi her dönem laik ve sivil bir tarzda olmuştur. Savaş kararı ancak sivil yönetimin iradesine bağlı

⁶² Gutmann, s. 178-179.

⁶³ Bkz. War Resisters International (WR1), “Mexico”, 2007.

⁶⁴ Gutmann, s. 179-180.

⁶⁵ Gutmann, s.165.

⁶⁶ Carvallo, Pelao: “Şili’de Vicdanî ret”, *Çarklardaki Kum: Vicdanî ret-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 185.

⁶⁷ Esmer, s.70.

olarak gerçekleştirilebilirdi. Pinochet diktatörlüğü 1970'li yılların başında, inşa edilen bu düzeni yok etmiş ve ardından devletin imkânlarını kullanarak, militarizmi temel alan bir düzen meydana getirmiştir⁶⁸. Şili, tüm Amerika kıtasında askerî harcama oranının en yüksek olduğu ülkelerden birisidir. Ordunun kendi sanayisi, kolej ve üniversiteleri, sağlık kurumları bulunmaktadır ve ülkenin diğer benzer kurumlarından farklı özel bir statüye sahiptir⁶⁹.

Askerlik hizmeti Şili Anayasası'na göre zorunlu tutulmuş ve ilgili madde, 1980 yılında yapılan şaibeli bir seçimden sonra askerlerin isteği doğrultusunda anayasaya girmiştir. Zorunlu askerlik hizmeti esnasında silahlı altına alınan gençler çeşitli kötü muamelelere maruz kalmakta ve bu uygulama sonrası kişiliklerini kaybetme aşamasına gelmişlerdir⁷⁰. Zorunlu askerlik hizmeti (SMO) sırasında gerçekleşen ölüm ve kazalar artık sıradan bir hal almıştır ancak 1996 yılında Pedro Soto Tapia adlı askerın sebepsiz bir şekilde ölümü ve Antuco Yanardağı'nın yamaçlarında bulunan bir askerî birlikte 40 civarında askerın donmak suretiyle yaşamlarını yitirmeleri sonucu zorunlu askerlik aleyhinde tepkiler ülke genelinde artış göstermiştir. Yaşanan bu olayların neticesinde 2007 yılında asker toplama sistemi değiştirilerek kura usulü uygulanmaya başlanmıştır⁷¹. Ancak yapılan değişiklikler çerçevesinde halkın “zorunlu” askerlik yerine “gönüllü” askerliğe özendirilmesi yönünde bir gelişme kaydedilememiş ve asker kaçaklarının sayısında artış gözlenmiştir. Bu bağlamda yaklaşık on yıldır “Ni Casco Ni Uniforme” (Ne Kask Ne Üniforma) adlı grup tarafından yürütülmekte olan vicdanî ret hareketinin yanında, 2006'da ülkedeki diğer anti-militarist hareketlerin de koordinasyonunu sağlamak amacıyla “El movimiento Antimilitarista de Objecion de Conciencia” (MAOC) kurulmuştur⁷². Günümüzde Şili'de vicdanî ret hakkını tanıyan yasal bir düzenleme mevcut değildir ve askerlik hizmeti 8-18 ay arasında değişen süreleri kapsamaktadır⁷³.

Şili'deki vicdanî retçiler, kendilerine vicdanî ret hakkının tanınmaması nedeniyle, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvuruda bulunmuşlardır fakat bu başvuru kabul edilmemiştir. Askerlik hizmetinin vicdan ve düşünce hürriyetine engel teşkil etmediğini öne süren komisyon yapılan başvuruyu reddetmiştir⁷⁴.

Buna karşın 2007 Ocak'ında İstanbul'da gerçekleştirilen vicdanî ret Konferansı'na konuk olarak gelen Şili'li anti-militarist Pelao Carvallo “*Tüm bunlara rağmen MAOC, anti-militarist nitelikte, kendi kendini finanse eden, doğrudan*

⁶⁸ Carvallo, s. 185.

⁶⁹ Carvallo, s. 186.

⁷⁰ Carvallo, s. 186.

⁷¹ Carvallo, s. 187.

⁷² Carvallo, s. 187; Esmer, s. 71.

⁷³ Esmer, s. 71.

⁷⁴ Can Başkent, “Uluslararası Vicdanî Ret Hareketi”, *İzinsiz Gösteri*, Sayı 179, Temmuz-Ağustos-Eylül 2008; Esmer, s. 71.

eylemi savunan bir alternatif olmaktadır. Önümüzde henüz çok uzun bir yol bulunmaktadır. Zira burası öyle bir ülke ki, anti-militarist anlayış kendiliğinden bireylerin ve halkların sosyal bilincinde yer almamaktadır.” diyerek mücadeleye devam edeceklerini açıklamıştır⁷⁵.

C. Karma Rejimin Hâkim Olduğu Ülke Örneği: Türkiye

Yukarıda belirtilen Ekonomist dergisindeki çalışmaya göre, Türkiye, genel puan: 4.37 puan; sivil özgürlükler puanı: 2.35 puan⁷⁶ ile karma rejim olarak nitelendirilen ülkeler kategorisinde konumlandırılmıştır⁷⁷.

Türkiye'nin vicdanî ret kavramı ile tanışması Aralık 1989'da Tayfun Gönül, ardından Şubat 1990'da Vedat Zencir isimli gençlerin retlerini Sokak isimli haftalık bir dergi ve Güneş isimli günlük bir gazetede açıklamalarıyla gerçekleşmiştir⁷⁸. Bu iki şahıs hakkında Türk Ceza Kanununun 155. maddesine dayanılarak 'halkı askerlikten soğutma' gerekçesiyle dava açılmış ve bu şahıslar sivil mahkemelerde yargılanmışlardır. Yargılama sonucu verilen kararda Vedat Zencir'in beraatına, Tayfun Gönül'ün ise 3 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına hükmedilmiş ancak bu 3 ay hapis cezası para cezasına çevrilmiş ve Gönül serbest bırakılmıştır⁷⁹.

Zencir ve Gönül, Aralık 1992'de, İzmir'de "*savaşa, militarizme ve ırkçılığa karşı mücadele etmek; bu konuda duyarlı insanları bir araya getirmek, aralarında dayanışmayı sağlamak ve ortak mücadelenin çatısı olmak; egemen olan ırkçı, militarist kültürün yerine alternatif, barışçı ve özgürlükçü yeni bir kültürün yaratılmasına katkıda bulunmak*" hedefi ile 'Savaş Karşıtları Derneği (SKD)'ni kurmuştur⁸⁰.

SKD Türkiye'deki zorlu koşullara rağmen mücadelesini sürdürerek uluslararası alanda da destek arayışına devam eden savaş karşıtı hareket, 10-17 Temmuz 1993 tarihleri arasında War Resisters' International'ın (Uluslararası Savaş Karşıtları - WRI) 1981'den beri düzenli olarak yaptığı International Conscientious' Objectors Meeting (Uluslararası vicdanî retçiler Toplantısı - ICOM) isimli buluşmayı Ören, Milas'ta 40 ülkeden 90 kişinin katılımıyla düzenlemiştir⁸¹. 1993 yılında SKD feshedilmiş yerine 1994 yılının şubat ayında İzmir Savaş Karşıtları Derneği (İSKD) kurulmuştur⁸².

⁷⁵ **Carvallo**, s. 187; **Esmer**, s. 71.

⁷⁶ Democracy Index 2018, s. 14.

⁷⁷ Demokrasi İndeksi 2018, https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index, E.T.: 29. 01. 2019.

⁷⁸ Coşkun **Üsterci**, Uğur **Yorulmaz**, "Türkiye'de Vicdanî Ret", Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, *Çarklardaki Kum: Vicdanî Ret*, s. 217, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

⁷⁹ Ayşe Gül **Altınay**, *The Myth Of The Military Nation: Militarism, Gender, And Education In Turkey*, New York: Palgrave Macmillan, 2004, ss. 88-89.

⁸⁰ Pınar **Selek**, *Barışamadık*, İthaki Yayıncılık, İstanbul: 2004, s. 389.

⁸¹ **Altınay**, ss. 89-91.

⁸² O şimdi "retçi" / <http://www.ainfos.ca/04/may/ainfos00302.html>; E.T.: 30.01.2019.

İSKD yurt dışında yaşayan TC vatandaşlarının bedelli askerlik koşullarını geçici olarak düzenleyen ve Ocak 1994'te yürürlüğe giren 93/21648 sayılı bakanlar kurulu kararına karşı bir tepki olarak 17 Mayıs 1994'te büyük yankı uyandıran bir eylem gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de İSKD ve Almanya'da Alman Barış Örgütü eş zamanlı basın toplantıları düzenlemiş ve Türkiye'den ve Almanya'dan yaklaşık 7 kişi vicdanî ret açıklamasında bulunmuştur. Bu bildirgelerin ardından İSKD baskına uğramış ve Gökhan Demirkıran, Arif Hikmet İyidoğan, Mehmet Sefa Fersal ve Osman Murat Ülke gözaltına alınmış ve eski TCK madde 155'e muhalefet etmekten tutuklanmıştır. Genelkurmay Askerî Mahkemesi'nde görülen davalar 29 Ağustos 1995'te karara bağlanmış ve Demirkıran 4 ay, Fersal 2 ay, İyidoğan da 6 ay hapis cezası almıştır. Osman Murat Ülke hakkında açılan dava ise, beraat ile sonuçlanmış olsa da Ülke'nin askerliğini yapmamış olduğu mahkeme tarafından tespit edilmiş ve bağlı bulunduğu askerlik şubesine teslim edilmesine karar verilmiştir. Dava sürecinde Demirkıran, Fersal ve Ülke 20 gün tutuklu kalmış, Arif Hikmet İyidoğan ise yaklaşık 90 gün tutuklu kalmıştır. Yoğun devlet baskısı karşısında İSKD'nin 1994 yılında kapandığı iddia edilmektedir. İSKD'nin kapanmasıyla çatısız kalan savaş karşıtları çalışmalarını farklı yapılanmalar altında sürdürmeye devam etmişlerdir⁸³.

D. Otoriter Rejimin Hâkim Olduğu Ülke Örnekleri

Yukarıda belirtilen Ekonomist dergisindeki çalışmaya göre, Rusya, genel puan: 2.94 puan; sivil özgürlükler puanı: 3.24 puan⁸⁴, Angola, genel puan: 3,62; sivil özgürlükler puanı: 2.94 puan⁸⁵ ve Eritre genel puan: 2.37 puan; sivil özgürlükler puanı: 1.18 puan⁸⁶ ile otoriter rejim olarak nitelendirilen ülkeler kategorisinde konumlandırılmıştır⁸⁷.

1. Rusya

Rusya'da vicdanî ret mücadelesinin büyük zorluklardan geçmiş ve geçmeye devam ediyor olması bize rejimin adı ne olursa olsun topluma hâkim olan militarist yapının anti-militarizme karşı benzer bir direnç geliştirdiğini göstermektedir⁸⁸.

Büyük Petro 17. yüz yılda Rus nüfusunun % 4,4'ünden oluşan 200.000 kişilik bir sürekli ordu teşkil etmiştir. 18. yüz yılın sonuna gelindiğinde bu sayı

⁸³ Esmer, 141; Üsterci/Yorulmaz, ss. 220-221.

⁸⁴ Democracy Index 2018, s. 39.

⁸⁵ Democracy Index 2018, s. 39.

⁸⁶ Democracy Index 2018, s. 40.

⁸⁷ Demokrasi İndeksi 2018, https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index, E.T.: 29.01.2019.

⁸⁸ Esmer, s. 95.

450.000 kişiye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak ülke tarımı çökmüş insan nüfusu önemli ölçüde tahribata uğramıştır⁸⁹.

1874 te Rusya İmparatorluğu'nda askerlik hizmeti zorunlu hale gelmiş ve 21 yaşına gelen 700.000 ile 900.000 gencin arasından 200.000 kişilik bir grup her yıl kura çekimi ile silahlı hale alınmaya başlanmıştır. Menonitler Bu uygulama kapsamında askere alınmaya ilk karşı çıkan grup olmuştur. Menonitler askerlik hizmetine karşı sergiledikleri bu tutum sonucunda kilise tarafından işletilen ormancılık kamplarında görevlendirilmişlerdir⁹⁰. Pasifist Hristiyanların dışındaki vicdanî retçiler uzun hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bu dönemde vicdanî retçi olan gençlerin önemli bir kısmının Tolstoy'dan etkilenerek bu kararı aldıkları bilinmektedir. Tolstoy da hapis cezasına çarptırılan bu gençlerle sürekli yazışarak onlara moral vermeye gayret etmiştir ve otoriteleri bu kişilere alternatif hizmetlerde çalışma hakkı verilmesi yönünde ikna etmeye çalışmıştır⁹¹.

I. Dünya Savaşı esnasında vicdanî retçilerin çok olduğu ülkelerden biri Rusya İmparatorluğu olmuştur. Rusya İmparatorluğu'nda vicdanî retçilerin genelini Baptist ve Evanjelik Hristiyanlar oluştururken bunların yanında Tolstoycular da vardır. Mayıs 1917'de Dinî İşler Bakanlığı'nın yayınladığı bir raporda 1914-1917 tarihleri arasında askerî mahkemelerde yargılanıp mahkûm edilen 15 farklı mezhep ve görüşten toplam 837 vicdanî retçi olduğu belirtilmiştir⁹². Çok sayıda vicdanî retçiyi 2-15 yıl arası hapis cezalarına çarptıran Rus devleti, retçinin açıklayarak hiçbir alternatif hizmette bulunmayı kabul etmeyen çoğu Tolstoycu total retçileri karşıdevrimci ilan ederek kurşuna dizdirmiştir. 1917'de Çarlık rejiminin son bulması ile birlikte vicdanî retçilerin de dâhil olduğu tüm Siyasî tutuklular serbest bırakılmıştır⁹³. Geçici hükümetin başkanı Kerensky, alternatif sivil hizmet imkânı sunan ve bütün vicdanî retçileri kapsayan bir kararname düzenlemiş ancak Bolşevikler tarafından devrilince bunu yayınlama imkânı bulamamıştır⁹⁴.

1918'de Troçki'nin emriyle vicdanî retçilerin silahsız askerî unsurlarda çalışmalarına imkân sağlayan 130 numaralı genelge yayımlanmıştır⁹⁵. Bu bildiri pasifist mezhep liderleri tarafından yeterli görülmemiştir ancak Tolstoycular daha

⁸⁹ **Esmer**, s. 95; **Keep**, John L.H.: *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874*, Oxford: 1985, s. 88, (Aktaran: Virginia H. Aksan).

⁹⁰ **Esmer**, ss. 95-96.

⁹¹ **Brock**, Peter: "Tolstoy and the Imprisonment of Conscientious Objectors in Imperial Russia", *Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War*, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006, s. 155-165.

⁹² **Brock**, s. 301.

⁹³ **Esmer**, s. 96.

⁹⁴ **Moskos**, s. 13; **Esmer**, s. 96.

⁹⁵ **Sevinç**, s. 302.

geniş özgürlükler içeren bir yasa düzenlenmesi için etkili bir mücadele başlatmışlardır. Bu mücadelenin sonucunda 1919'da yayınlanan bildirimde dikkat çekici üç temel öge karşımıza çıkmaktadır; dinî gerekçeler ortaya koyarak vicdanî retini açıklayanlara askerlik hizmeti süresi kadar alternatif sivil hizmette bulunma seçeneği sunulması bildirimde öne çıkan birinci husus olarak değerlendirilmektedir. İkinci husus ise Dinî Topluluklar ve Gruplar Birleşik Konseyi'nin (Ob'edinennyi sovet religioznykh obschiny grup - OSROG) Moskova'daki merkez ofisinin vicdanî ret başvurularını değerlendirecek olmasıdır. Bir diğer öge olarak dinî ya da seküler gerekçelerle askerlik hizmetine alternatif olarak sunulmuş olan alternatif hizmetlerde bulunma seçeneğini de reddedenlerin bu tutumlarında yeterince samimi olduğundan emin olunması halinde tüm zorunlu hizmetlerden muaf tutulabilecekleri kararı alınmış olması son derece önem arz etmektedir⁹⁶.

Vicdanî retçilere askerlik hizmetine alternatif bir seçenek olarak sunulan sivil hizmetlerde görev yapma seçeneği 1918'de Rus İç Savaşı'nın başladığı dönemlerde kısıtlanmış ardından da 1924'te alternatif sivil hizmet imkânları daraltılmıştır ayrıca geleneksel Barış Kilisesi mensubu olup vicdanî retin açıklayanlar için tamamen kaldırılmıştır⁹⁷. Bu dönemde Dinî Topluluklar ve Gruplar Birleşik Konseyi (OSROG) kapatılmış ve askerlik hizmetine karşı verilen mücadeleden etkin bir topluluk olan Tolstoycuların direnci sindirme politikaları ile kırılmıştır. 1929 gelindiğinde Moskova'daki Tolstoy Vejetaryen Topluluğu'nun da kapatılmasıyla Rusya'da vicdanî ret hareketini devam ettirecek etkin bir grup kalmamıştır⁹⁸.

Vicdanî ret yasası; 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde dinî gerekçeli vicdanî ret başvurusunda bulunan kimse olmadığı öne sürülerek 1939 yılında Stalin Hükümeti tarafından kaldırılmıştır⁹⁹.

Günümüzde Rusya da 18-27 yaş aralığında bulunan erkekler askerlik görevini yapmakla mükelleftir. Ancak eşcinsellik, psikiyatrik hastalık ya da küçük yaşta çocuk babası olmak gibi sebeplerle muafiyetten yararlanmak için başvuruda bulunanların ortaya koydukları gerekçeleri doğrular nitelikteki belgeleri sunması karşılığı askerlik hizmetinden muafiyetleri söz konusudur¹⁰⁰.

Günümüzde Rusya'da örgütlü bir ret hareketi bulunmamakla birlikte askerlerin orduda uğradıkları kötü muameleler sonucu yaşamlarını yitirmeleri gibi olayların yaşandığı Rusya da faaliyetlerini sürdüren ve oğullarının can güven-

⁹⁶ **Esmer**, s. 96.

⁹⁷ **Moskos**, Chambers, s. 13; **Esmer**, s. 97.

⁹⁸ **Brock**, s. 313; **Esmer**, s. 97.

⁹⁹ **Brock**, s. 330-338; **Esmer**, s. 97.

¹⁰⁰ **Chazan**, Guy: "Alternativniks' Challenge Russia'a Conscript Army", *The Wall Street Journal*, 10 Mayıs 2002; **Esmer**, s. 97.

liğinden endişe eden kadınlardan oluşan Asker Anneleri Hareketi ülkedeki en etkin örgüt hâline gelmiştir¹⁰¹.

Rusya’da 2002 yılında vicdanî ret hakkı yasal olarak tanınmış ve 1 Ocak 2004’te yasa yürürlüğe girmiştir. 2004 bahar yoklamasında 1.445 vicdanî ret başvurusu yapılmış ve bunların 200 kadarı geri çevrilirken geri kalanı kabul edilmiştir¹⁰². Alternatif sivil hizmet, 42 ay sürmekte ve zorunlu askerliğin 1.75 katına tekabül etmektedir. Asker Anneleri Hareketi, silahlı kuvvetlerin profesyonel orduya dönüştürülmesine ve zorunlu askerlik hizmetinin kaldırılmasına destek veriyorken, insan hakları örgütlerinin geneli vicdanî rette yönelik olarak uluslararası standartlara uygun şekilde geliştirilmiş düzenlemelerin profesyonel orduya geçişten daha büyük önem arz ettiğini savunmaktadırlar¹⁰³.

2. Angola

Angola Cumhuriyeti uzun yıllar devam eden ve yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olan iç savaşlara ev sahipliği yapmış ve nüfusunun 300 bine yakınına iç savaşlarda %40’ını ise göç sonucu kaybetmiş bir ülkedir. Angola Cumhuriyeti’nde bulunan petrol kaynakları ülkenin Afrika’nın en hızlı gelişen ekonomilerinden birisine sahip olmasında en büyük faktördür¹⁰⁴.

Angola Cumhuriyeti’nde insanlar gerilla güçleri ve ordu tarafından zor kullanılarak silahlı eğitime alınmaktadırlar. Ayrıca, Angola Cumhuriyeti’nde, savaş karşıtlığı ve vicdanî rette dair örgütlenmiş bir hareketin olmadığı ifade edilmektedir¹⁰⁵.

Angola Cumhuriyeti’nde de militarist pratikler ve Aphertheid rejimi birbirlerini desteklemektedir. Militarizmin egemen olduğu Angola Cumhuriyeti’nde 2000’li yılların başında sürgün edilen Angolalılar tarafından anti-militarist hareket başlatılmıştır. O dönemde Angolalı mülteciler Almanya’da “İnsan Hakları için Angola anti-militarist İnisiyatifi” oluşturma girişimlerinde bulunmuştur. Afrika’da anti-militarist mücadelenin tüm güçlüklerle rağmen Apartheid’e karşı da mücadele edeceği açıktır¹⁰⁶.

Angola Cumhuriyeti’ne ilişkin bilgiler bölgenin özel durumu sebebiyle oldukça kısıtlı. Ancak Angola Cumhuriyeti gibi zor bir coğrafyada bile anti-militarist hareket ve düşüncelerin doğması dünya genelinde bu yönde gelişen toplumsal kıpırdanmaları işaret etmesi bakımından dikkate değer bulunabilir¹⁰⁷.

¹⁰¹ Chazan, Guy; Esmer, s. 98.

¹⁰² Esmer, s. 98.

¹⁰³ Speck, s. 46.

¹⁰⁴ Başkent, 2008.

¹⁰⁵ Speck, s. 48.

¹⁰⁶ Başkent, 2008.

¹⁰⁷ Esmer, s. 102.

3. Eritre

Doğu Afrika'nın kuzeyinde yer alan Eritre, bağımsızlığını 24 Mayıs 1991'de komşusu Etiyopya'nın egemenliğine karşı 30 yıl süren silahlı mücadeleden sonra kazanmıştır. Resmi bağımsızlığını 24 Mayıs 1993'te, BM gözcülüğünde gerçekleştirilen referandum sonucunda açıklamıştır¹⁰⁸.

Afrika'da anti-militarist mücadelenin en zorlu geçtiği bölgede Etiyopya ile aralarında süren savaş ve bu savaşa bağlı olarak toplumsal alanda yürütülen militarizasyon çalışmaları sebebiyle Eritre Cumhuriyeti'dir. Baskılar sebebiyle politik olarak örgütlenmek ancak sürgünde olanaklıdır. Dünyada İsrail dışında, zorunlu askerlik hizmetinde kadınların da bulunduğu tek ülke Eritre Cumhuriyeti'dir. 18-40 yaş aralığındaki her kadın ve erkek 18 ay süreyle ulusal askerlik ve gelişim hizmetine katılmak zorundadır ancak gerekli düzenlemelerin yapılmamış olması ve düzenli terhis sisteminin uygulanmaması sebebiyle fiilen bu hizmetin süresi belirsizliğini korumaktadır. Diğer taraftan Eritre'de ulusal ve uluslararası devlet dışı örgütlerin vicdanî ret konusunda küçük çapta girişimleri bulunmaktadır. Ancak insan haklarını savunacak veya askerliğe zorlama ve vicdanî ret konularında girişimde bulunabilecek hiçbir uluslararası kuruluş bulunmamaktadır. Eritre Hükümeti'nin, ne ulusal ne de uluslararası bağımsız kuruluşlara, insan hakları gruplarına karşı da hiç toleransı bulunmamaktadır. Ülke içinde bütün uluslararası gazeteciler yasal olarak engellenmişlerdir¹⁰⁹.

Eritre halkı, politik, sosyal ve ekonomik bir krizin içinde bulunmaktadır. Çok partili politik sistemle birlikte yasal olarak seçilmiş liderlerin öncülüğünde sağlıklı ve demokratik bir atmosferin kurulmasına acil ihtiyaçları bulunmaktadır¹¹⁰. Ülkede vicdanî ret hakkı yoktur. Asker olmamanın tek yolu ise askerden kaçmaktır. Düzenli olarak evlere, iş yerlerine, toplu taşıma araçlarına baskınlar yapılmakta ve yakalanan kaçakların ağır işkencelere maruz kaldıkları bilinmektedir. Asker kaçaklarına, ordudan firar edenlere ve askerlik hizmeti karşıtlarına çok ağır cezaların verilmesine rağmen Eritre Cumhuriyeti'nde asker kaçaklığı ve firar çok yaygındır¹¹¹.

IV. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA VİCDANÎ RET

Vicdanî ret hakkının, AİHS nezdinde temel dayanak noktası inanç özgürlüğüdür. Bayatyan-Ermenistan kararında¹¹² AİHM'nin yinelediği içtihadı göre,

¹⁰⁸ Eritre'de Vicdanî Ret, <https://www.wri-irg.org/tr/story/2005/eritrede-vicdani-ret>, E.T.: 29.01.2019.

¹⁰⁹ Eritre'de Vicdanî Ret, <https://www.wri-irg.org/tr/story/2005/eritrede-vicdani-ret>, E.T.: 29.01.2019.

¹¹⁰ Eritre'de Vicdanî Ret, <https://www.wri-irg.org/tr/story/2005/eritrede-vicdani-ret>, E.T.: 29.01.2019.

¹¹¹ Speck, s. 47.

¹¹² Bayatyan / Ermenistan, Bn. 23459 / 03, 07.07.2011.

sözleşmenin 9. maddesi düşünce ve vicdan özgürlüğü dâhilinde vicdanî retti korumaya almaktadır. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde kişinin bu haktan yararlanabilmesi için, ilk olarak bir inanca mensup olması gerekmektedir. Şahsî gerekçelerin, vicdanî ret hakkı talebine temel dayanak noktası olarak gösterilmesi kişiye bu hakkın tanınmasında yeterli olmaz. Dolayısıyla vicdanî ret talepleri, temel dayanağını şahsî gerekçelerden değil inanç sistemlerinden alması durumunda AİHS çerçevesinde değerlendirilmekte ve koruma altına alınmaktadır¹¹³.

Bayatyan/Ermenistan kararı öncesinde AİHM, AİHS'nin 4. maddesi ile 9. maddesinin beraber yorumlanması düşüncesindedir. İki maddenin birlikte yorumlanması görüşü doğrultusunda Sözleşmenin, vicdanî retti kabullendiği ya da kabullenmediği net bir şekilde ortaya koyulamamaktadır¹¹⁴. Bayatyan/Ermenistan kararının vicdanî ret hakkının korunmasında bir başlangıçtır. Bu karar öncesinde Mahkeme'nin vicdanî ret hakkına dair düşüncesi, AİHS'de vicdanî ret hakkını koruma altına alan ve bu hakkı tanımaya yönelik herhangi bir maddenin bulunmadığı doğrultusundadır¹¹⁵.

AİHS incelendiğinde direkt olarak vicdanî ret hakkına ait herhangi bir madde olmadığı görülmektedir. “Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı”nı içeren AİHS'nin 4. maddesi¹¹⁶,nin üçüncü paragrafında, “askerî nitelikte bir hizmet(in) ya da inançları gereğince askerlik görevini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru sayan ülkelerde bu inanca sahip kimselere zorunlu askerlik yerine gördürülecek başka” türden bir hizmetin, “zorla çalıştırma veya zorunlu çalışma” kapsamında değerlendirilmeyeceği ifade edilmekle birlikte vicdanî ret hakkından dolayı bahsedilmektedir.

AİHM'nin Bayatyan/Ermenistan kararından önce vermiş olduğu Almanya ile ilgili verdiği bir kararında; yehova şahidi bir vicdanî retçinin hem askerî hizmetten hem de alternatif sivil hizmetten muaf tutulma isteğiyle yaptığı başvuru-

¹¹³ Dönmez/Dönmez, s. 63.

¹¹⁴ Dönmez/Dönmez, s. 70.

¹¹⁵ Dönmez/Dönmez, s. 69.

¹¹⁶ 4. Madde - Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı:

“1. Hiç kimse köle ve kul halinde tutulamaz.

2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.

3. Aşağıdaki haller bu maddede sözü geçen ‘zorla çalıştırma veya zorunlu çalışma’ dan sayılmazlar:

a) Bu Sözleşme'nin 5. Maddesi'nde öngörülen koşullar altında tutuklu bulunan kimseden tutukluluğu veya şartlı salıverilmesi süresince olağan olarak yapılması istenen çalışma;

b) Askerî nitelikte bir hizmet veya inançları gereğince askerlik görevini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru sayan ülkelerde, bu inanca sahip kimselere zorunlu askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet;

c) Toplumun hayat veya refahım tehdit eden kriz ve afet hallerinde istenecek her hizmet;

d) Normal yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet.”

ruda¹¹⁷ Mahkeme, vicdanî ret hakkına dair bir başvurunun AİHS'nin 9. maddesi dâhilinde değerlendirileceğini belirtmiştir. Ancak AİHS'nin 9. maddesinin, aynı Sözleşme'nin 4. maddesi'nin 3. fıkrası'nın b bendi ile beraber yorumlanması gerektiğini ifade etmiş ve bu doğrultuda AİHS'nin 4. maddesi'nin içeriğinde askerlik hizmetine alternatif olabilecek sivil hizmet seçeneğinin vicdanî retçilere mecburi olabileceğinin açık bir şekilde düzenlendiğini vurgulamıştır¹¹⁸.

AİHM'nin Bayatyan/Ermenistan kararından önce vicdanî rette dair vermiş olduğu diğer kararlar da imzacı ülkelere vicdanî retti kabul etme zorunluluğu yüklediği şeklindedir¹¹⁹.

Diğer taraftan, Türkiye açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülmüş olan en önemli dava olarak nitelendirebileceğimiz, Osman Murat Ülke v Türkiye davasını incelemek konumuz açısından önem arz etmektedir. Osman Murat Ülke, 1995 yılında vicdanî retçi olduğunu açıklayarak, askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmiştir. 1996 yılında, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Mahkemesi Başsavcısı'nın talimatıyla TCK'nın 155. maddesindeki "*halkı askerlikten soğutma*" suçunu işlediği öne sürülerek, Askerî Ceza Kanunu'nun 58. maddesinde geçen "*milli mukavemeti kırma*" fiili doğrultusunda tutuklanmıştır¹²⁰. Ülke'nin askerlik süreci içinde toplamda sekiz farklı mahkûmiyet kararı sonucunda ceza evinde geçirdiği gün sayısı 701 gündür¹²¹.

Osman Murat Ülke'nin AİHM'ne başvurusundan yaklaşık 10 yıl sonra 5 Ocak 2006 tarihinde mahkeme davaya ilişkin kararını açıklamış ve 24 Nisan 2006 tarihinde Ülke v. Türkiye kararını taraflardan herhangi bir itiraz olmaması üzerine kesinleştirmiştir¹²².

Osman Murat Ülke'nin avukatları AİHS'nin 3, 5, 8 ve 9. maddelerinin ihlalini öne sürerek başvuruda bulunmuşlar ancak Mahkeme, Ülke'nin sekiz farklı mahkûmiyeti ile ilgili şikâyetinin 3. madde bağlamında incelemesi kararını almıştır¹²³. Ülke'nin pek çok kez tutuklanarak mahkûm edilmesi sonucu

¹¹⁷ Grandrath / Almanya, Bn. 2299 / 64, 12.12.1966.

¹¹⁸ Demir, s. 267; Dönmez/Dönmez, s. 71.

¹¹⁹ Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 302-303. AİHM'nin bu yönde verdiği kararları için bkz. X / Federal Almanya, Bn. 7705 / 76, 05.07.1977; Vicdanî Retçiler / Danimarka, Bn.7565 / 76, 07.03.1977; A. / İsviçre Bn. 10640 / 83, 09.05.1984 / İsveç, Bn. 10410 / 83, 11.10.1984; Autio / Finland, Bn. 17086/90, 06.12.1991; Peters / Hollanda, Bn. 22793 / 93, 30.11.1994

¹²⁰ "Ossi Direniyor", *Apolitika Dergisi*, sayı 5, Mart 1997, s. 43; Boyle, Kevin: "Uluslararası Hukukta Vicdanî Ret ve Osman Murat Ülke Davası", *Çarklardaki Kum: Vicdanî Ret-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, (Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci), İletişim Yayınları, İstanbul:2008, s. 276.

¹²¹ Esmer, s. 143; Boyle, s. 277.

¹²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ülke / Türkiye Kararı (Başvuru No:39437 /98), 24 Ocak 2006.

¹²³ Ülke / Türkiye Kararı, paragraf 48-52.

korku, ıstırap ve itibarsızlaşma duygusuna kapılıp manevi yıkım yaşayabileceği nedeniyle söz konusu maddeyle ilgili olarak ihlal olduğu tespitinde bulunmuştur¹²⁴. Mahkeme söz konusu davaya ilişkin olarak 5 Ocak 2006 tarihinde şu açıklamayı yapmıştır:

Somut davada, başvuru aleyhinde açılan müteaddit ceza kovuşturmaları, bu kovuşturmalar sonucunda verilen cezai mahkûmiyet kararlarının kümülatif etkileri ve kovuşturma ile hapis cezalarının hiç durmadan birbirini izliyor oluşu, başvuru bundan sonraki hayatı boyunca da kovuşturmaya uğrayabilme ihtimaliyle birleştiğinde, başvuru askerlik hizmetini yerine getirmesini sağlama amacıyla orantısız bir görünüm sergilemektedir. Daha ziyade, başvuru fikri şahsiyetini basturmayı, onu küçük düşürebilecek ve alçaltabilecek korku, kaygı ve zayıflık hisleri aşlamayı ve dayanıklılığını ve iradesini kırmayı amaçlamaktadır. Başvuru mecbur bırakıldığı ve neredeyse “sivil ölüm” e yol açan kaçak yaşam da demokratik bir toplumdaki ceza rejimiyle bağdaşmamaktadır.¹²⁵

Görüldüğü üzere AİHM açıkladığı bu kararda, inançları gereği oluşan suçlardan dolayı vicdanî retçilere tekrar tekrar verilen sonu gelmeyen hapis cezalarının haklı olmadığını doğrulamıştır. Ayrıca Mahkeme Osman Murat Ülke'nin devlet kurumlarıyla hiçbir temas kurmadan, her an yakalanıp tutuklanabileceği fikriyle resmî bir ikametgâhı bulunmadan kaçak bir şekilde yaşamını devam ettirmeye mecbur bırakılmasını sivil ölüm şekli olarak tanımlamıştır¹²⁶.

Osman Murat Ülke olayında AİHS madde 9'a ilişkin iddialara değinmek çalışmanın konusuna farklı bir derinlik kazandıracaktır. Bu bağlamda Ülke, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre ve AİHS madde 9'a göndermede bulunarak AİHS çerçevesinde vicdan özgürlüğünü tanımanın ve bu özgürlüğü korumanın devletin görevi olduğunu ileri sürmüştür. Daha önce de belirttiği gibi AİHS'nin 9. maddesi “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir,” şeklinde tanımlanmıştır. Buna dayanarak felsefî pasifist inançlara sahip olduğunu belirten Osman Murat Ülke askerlik hizmetinde bulunmama kararının saygıyı hak ettiğini ifade etmiş ve bu hakkın AİHM tarafından doğrulanmasını talep etmiştir. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında, hiçbir askerî faaliyette görev almak istemeyen ve bu hizmeti reddeden vatandaşlarına herhangi bir istisna tanımadan onları zorunlu askerlik hizmetinde bulunmaya mecbur bırakmanın, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek gerekçelerini görmezden gelmenin AİHS'nin 9. maddesi'ni ihlal etmek anlamına gelmektedir.

Ülke, alınan kararın, Türkiye'ye iç hukukunda vicdanî ret hakkı talebinde bulunanlara yönelik olarak ne tür düzenlemeler getirmesi konusunda yol göste-

¹²⁴ Ülke / Türkiye Kararı, paragraf 59-64.

¹²⁵ Ülke / Türkiye Kararı, paragraf 62.

¹²⁶ Boyle, s. 278.

rici olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de, dinî ya da seküler inanç gerekçeli vicdanî retçiler için vicdan özgürlüğüne dair hukukî düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla inançları gereği ordunun bir elemanı olmak istemeyen yurttaşların bu tutumlarından dolayı cezaevi-mahkeme-askerî birlik üçgenine hapsedilmemeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Günümüzde dünyanın demokratik olduğu değerlendirilen pek çok ülkede yapılan düzenlemeler sonucunda vicdanî ret, yasal bir hak olarak kabul edilmektedir. Çalışmada incelenen ülkelerde görülmektedir ki demokratik olarak konumlandırılan Almanya’da, zorunlu askerlik hizmeti kaldırılarak savaş karşıtı her birey için alternatif sivil hizmette bulunma veya ordu içinde silahsız hizmetlerde çalışma hakkını tanınmış hatta ve hatta dünyanın en kapsamlı vicdanî ret hakkını tanıyan ülkesi olarak tanımlanmıştır.

Demokrasinin kusurlu olarak işlediği belirtilen ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri’nde zorunlu askerlik hizmeti resmi olarak sona erdirilmiş ve tamamen gönüllü sistemine geçilmiş ve vicdanî ret gönüllü olarak orduya yazılanları da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde şu anda resmi bir zorunlu askerlik hizmeti bulunmamaktadır. Demokrasinin kusurlu olarak işlediği ülkelerden Meksika ve Şili’de ise vicdanî ret hakkı bulunmamakla birlikte Meksika’da top çekme kurası vicdanî retin tanınmadığı ülkelere nispeten olumlu olduğu söylenebilir. Zira beyaz top çeken gençlerin üçte biri askerlik hizmetlerini sosyal yardım etkinlikleri yoluyla yerine getirmektedir. Şili’de ise askerlik hizmeti Şili Anayasası’na göre zorunlu tutulmuş, askerlik hizmeti yapmak istemeyenlere vicdanî ret hakkı tanınmamıştır. Ancak bu ülkede anti-militaristler kendilerine tanınmayan bu vicdanî ret hakkı mücadelesini devam ettireceklerini belirtmişlerdir.

Karma bir rejimin var olduğu belirtilen Türkiye’de vicdanî ret hakkı bireylere tanınmamaktadır. Ülke/Türkiye kararı, Türkiye’ye iç hukukunda vicdanî ret hakkı talebinde bulunanlara yönelik olarak ne tür düzenlemeler getirmesi konusunda yol gösterici niteliktedir. Bu bağlamda Türkiye’de, dinî ya da seküler inanç gerekçeli vicdanî retçiler için vicdan özgürlüğüne dair hukukî düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Otoriter rejim olarak tanımlanan Rusya’da ise vicdanî ret hakkı önceleri bulunmasına rağmen Stalin döneminde bu hak kaldırılmıştır. Günümüzde ise Rusya da 18-27 yaş aralığında bulunan erkekler askerlik görevini yapmakla yükümlüdür. Ancak eşcinsellik, psikiyatrik hastalık ya da küçük yaşta çocuk babası olmak gibi sebeplerle muafiyetten yararlanmak için başvuruda bulunanların ortaya koydukları gerekçeleri doğrular nitelikteki belgeleri sunması karşılığında askerlik hizmetinden muafiyetleri söz konusudur. 2002 yılında ise vicdanî ret hakkı Rusya’da yasal olarak tanınmıştır. Bu açıdan bakıldığında Rusya’nın

durumu ilginçtir. Demokrasinin kusurlu olarak işlediğini belirttiğimiz Şili’de vicdanî ret hakkı Rusya’ya göre daha katı durumdadır.

Otoriter rejim olarak tanımlanan diğer ülkelerden Angola’da insanlar gerilla güçleri ya da ordu tarafından zor kullanılarak silahlı eğitime alınmaktadır. Angola’da, savaş karşıtlığı ve vicdanî rette dair örgütlenmiş bir hareket bulunmamaktadır. Ancak 2000’li yılların başında Angola’dan sürgün edilen Angolalılar tarafından anti-militarist bir hareket başlatılmıştır. Angola gibi zor bir coğrafyada bile anti-militarist hareket ve düşüncelerin doğması dünya genelinde bu yönde gelişen toplumsal kıpırdanmaları işaret etmesi bakımından dik-kate değerlidir.

Afrika’da anti-militarist mücadelenin en zorlu geçtiği ülkelerden biri de Eritre’dir. Zira Eritre, İsrail dışında, zorunlu askerlik hizmetinde kadınların da bulunduğu tek ülkedir. 18-40 yaş aralığındaki her kadın ve erkek 18 ay süreyle ulusal askerlik ve gelişim hizmetine katılmak zorundadır. Eritre’de vicdanî ret hakkı yoktur. Asker olmamanın tek yolu ise askerden kaçmaktır.

Vicdanî ret hakkının, AİHS nezdinde temel dayanak noktası inanç özgür-lüğüdür. Ancak AİHS incelendiğinde direkt olarak vicdanî ret hakkına ait her-hangi bir madde olmadığı görülmektedir. Bayatyan/Ermenistan kararı öncesinde AİHM, AİHS’nin 4. maddesi ile 9. maddesinin beraber yorumlanması düşünce-sindedir. İki maddenin birlikte yorumlanması görüşü doğrultusunda Sözleşme-nin, vicdanî retti kabullendiği ya da kabullenmediği net bir şekilde ortaya koyu-lamamaktadır. Diğer bir ifadeyle, imzacı ülkelere vicdanî retti kabul etme zorun-luluğu yüklediği şeklindedir. Bayatyan/Ermenistan kararının vicdanî ret hak-kının korunmasında bir başlangıçtır. Bu karar öncesinde Mahkeme’nin vicdanî ret hakkına dair düşüncesi, AİHS’de vicdanî ret hakkını koruma altına alan ve bu hakkı tanımaya yönelik herhangi bir maddenin bulunmadığı doğrultusun-dadır. AİHM’nin içtihadını bu yönde değiştirmesi Bayatyan/Ermenistan Kararını vicdanî ret açısından bir milat konumuna getirmektedir.

Basit ve içten bir hak arama şekli olarak isimlendirilen vicdani ret hakkı, kişilere siyasî bir muhalefet pozisyonu açmakla birlikte farklı dünya görüşlerine mensup kişileri de bir payda da eşitlemekte ve bu kişiler arasındaki dayanışmayı da kendiliğinden örgütlemektedir. Sonuç olarak belirtmek gerekir ki vicdanî retti yukarıda belirttiğimiz dünyanın çeşitli ülkelerinde hangi aşamalardan geçtiği ve günümüzdeki duruma baktığımızda demokrasinin işlediği Almanya ile birlikte Avrupa ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda vicdani ret yasal bir hak olarak kullanılmaktadır. Buna Amerika Birleşik Devletleri de dâhildir. Zira belirtmek gerekir ki; Amerika Birleşik Devletleri’nin her ne kadar kusurlu bir demokrasiye sahip olduğu 2018 yılında yayınlanan demokrasi indeksi raporunda belirtilse de, ABD’nin daha önceki konumu işleyen demokrasi statüsündeydi. ABD bu statü-sünü son yayınlanan raporda kaybetmiştir.

Diğer taraftan profesyonel askerlik hizmeti uygulamasının arttığı ve zorunlu askerlik hizmetinin artık terkedilmeye başlanmasıyla demokrasinin kusurlu olarak işlediği ya da hiç işlemediği ülkelerde ise vicdanî ret hakkı ya kısıtlı olarak tanınmakta ya da hiç tanınmamaktadır. Burada ise Rusya istisna olarak gözükmektedir.

Demokrasinin kusurlu olarak işlediği ülkelerde, karma rejime sahip ülkelerde ya da hiç işlemediği ülkelerde de vicdanî ret hakkının tanınması, bu ülkeler açısından demokratikleşmenin yolunu açmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- A. / İsviçre Bn. 10640 / 83, 09.05.1984 Kararı
- Autio / Finland, Bn. 17086/90, 06.12.1991 Kararı
- Almanya'da Zorunlu Askerlik Kalktı, <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyada-zorunlu-askerlik-kalkt-124801449/897592.html>; E. T: 29.01.2019.
- Altınay**, Ayşe Gül: The Myth Of The Military Nation: Militarism, Gender, And Education In Turkey, New York: Palgrave Macmillan, 2004, ss.88-89.
- Başkent**, Can: "Uluslararası Vicdanî Ret Hareketi", *İzinsiz Gösteri*, Sayı 179, Temmuz-Ağustos-Eylül 2008.
- Boyle**, Kevin: "Uluslararası Hukukta Vicdanî Ret ve Osman Murat Ülke Davası", *Çarklardaki Kum: Vicdanî Ret-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, (Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci), İletişim Yayınları, İstanbul:2008.
- Brock**, Peter: "Tolstoy and the Imprisonment of Conscientious Objectors in Imperial Russia", *Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War*, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.
- Bröckling**, Ulrich: "Çarklardaki Kum 21. Yüzyılın Başında Vicdanî Red", Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, *Çarklardaki Kum: Vicdanî Red, İletişim*, İstanbul, 2008.
- Bröckling**, Ulrich: *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Carvallo**, Pelao: "Şili'de Vicdanî ret", *Çarklardaki Kum: Vicdanî ret-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Chazan**, Guy: "Alternativniks' Challenge Russia'a Conscript Army", *The Wall Street Journal*, 10 Mayıs 2002.
- Çınar**, Özgür H.: *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Vicdanî Ret ve Türkiye*, (çev. Defne Orhun), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2014.
- Demir**, Hande: "Vicdanî Ret Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, sayı 4, 2011.
- Democracy Index 2018: Me too?* Political participation, protest and democracy, http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018, E.T.: 29. 01. 2019.
- Dönmez**, Volkan/**Dönmez**, Gökhan: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından, Türkiye'nin Vicdanî Ret Pratiği*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.

Eritre’de Vicdanî Ret, <https://www.wri-irg.org/tr/story/2005/eritrede-vicdani-ret>, E.T.: 29.01.2019.

Esmer, Barış: *Türkiye’de ve Dünyada Vicdanî Ret*, Propaganda Yayınları, 2012.
Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası,

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>; E. T: 29.01.2019.

Gutmann, Matthew: “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdanî Ret ve Demokratik Yurttaşlık”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, *Çarklardaki Kum: Vicdanî ret*, İletişim, İstanbul, 2008.

<http://www.Ajangiz>, Rafael, “Being Influential Without Participating in The Policy Process. The case of Conscription Western Europe”, 2001. [essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws20/ajangiz.PDF](http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws20/ajangiz.PDF); E.T: 21.11.2018.

Kafkaslı, Zehra: “Her Şey Vatan İçin” (!), *Güncel Hukuk*, Mart 2006/03.

Keep, John L. H.: *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874*, Oxford: 1985.

Kuhlmann, Jürgen: Lippert Ekkehard, “The Federal Republic of Germany: Conscientious Objection as Social Welfare”, Charles C. Moscos, John Whiteclay Chambers, *The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance*, New York: Oxford University Press, 1993.

Meyer, Ernest L. **Meyer**, Day, John Day: “Hey! Yellowbacks!”, *The War Diary of a Conscientious Objector*, s.15, Jerome S Ozer Pub, New York: 1972.

Moskos, Charles C., **Chambers II**, John **Whiteclay**: “The Secularization of Conscience”, *The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance*, New York: Oxford University Press, 1993.

Nal, Sabahattin: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Vicdanî Ret”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Cilt.7, Sayı 13.

O şimdi “retçi” / <http://www.ainfos.ca/04/may/ainfos00302.html>; E.T.: 30.01.2019.

“Ossi Direniyor”, *Apolitika Dergisi*, sayı 5, Mart 1997.

Peters / Hollanda, Bn. 22793 / 93, 30.11.1994 Kararı

Sevinç, Murat: “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdanî Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, *Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.

Shelton, D.: “Consientious Objection to Religious Groups”, Flauss, J.-F. (der.), *International Protection of Religious Freedom içinde*, Bruylant, Brüksel, 2002.

Speck, Andres; “Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red”, Birikim, Sayı:207, Temmuz 2006.

Tezcan, Durmuş/**Erdem**, Mustafa Ruhan/**Sancakdar**, Oğuz: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.

United States Selective Service System, “Conscientious Objection: Selective Service Monograph, No. 11”, Washington, D.C., GPO, 1950.

Üsterci, Coşkun/**Yorulmaz**, Uğur: “Türkiye’de Vicdanî Ret”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, *Çarklardaki Kum: Vicdanî Ret*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Vicdanî Retçiler / Danimarka, Bn.7565 / 76, 07.03.1977 Kararı

X / Federal Almanya, Bn. 7705 / 76, 05.07.1977 Kararı

İsveç, Bn. 10410 / 83, 11.10.1984 Kararı

